

Broedende Buizerds *Buteo buteo* en Haviken *Accipiter gentilis* in Boswachterij Veenhuizen: aantalontwikkeling, broedsucces en verstoring (1983-2007)

Aaldrik Pot, Roelof Blaauw, Jeffrey Huizenga & Tonnie Sterken

De Boswachterij Veenhuizen (Drenthe) wordt al vijftientig jaar onderzocht op broedende roofvogels. De aanleiding voor de start van de monitoring moet worden gezocht in de sterke vervolging van roofvogels in het gebied. Daarbij werd vooral gekeken naar Buizerd *Buteo buteo* en Havik *Accipiter gentilis*. Het broedsucces van deze soorten was in de jaren tachtig opvallend laag, er werden geregeld doorgeschoten nesten gevonden en er waren veel juveniele broedvogels in de populatie aanwezig (Bijlsma & Wessels 1986, van Manen 1989, Bijlsma 1991, 1992, 1993). De laatste jaren heeft de populatie zich gestabiliseerd en lijken verstoring en vervolging van broedende roofvogels 'normale' proporties te hebben aangenomen. Geheel uitgebannen is de vervolging echter niet. In onderstaand artikel worden de aantalontwikkeling, het broedsucces en de vervolging van Havik en Buizerd besproken, aangevuld met meer anekdotische waarnemingen van andere roofvogelsoorten.

Gebiedsbeschrijving

De Boswachterij Veenhuizen ligt verspreid rond het 'gevangenisdorp' Veenhuizen, tussen het Fochteloërveen en het beekdal van de Slokkert. Het gebied rond Veenhuizen is ooit op een rechtlijnige manier ingericht rond de voormalige dwangkolonie en bestaat uit grotere en kleinere bospercelen, natte heide, akkerbouwpercelen, weilanden en de bebouwing van de gevangeniscomplexen en woonhuizen. In totaal bedraagt de oppervlakte c. 1800 ha, waarvan 865 hectare uit bos bestaat. Deze bossen zijn in eigendom bij het Ministerie van Justitie en sinds 1953 in beheer bij Staatsbosbeheer. Het onderzoek beperkt zich tot de bospercelen (Tabel 1).

Het beheer van de boswachterij was van oorsprong bosbouwtechnisch met cyclische dunningen. De laatste jaren wordt geïntegreerd bosbeheer toegepast en wordt natuurlijke verjonging gestimuleerd. Er is inmiddels enige variatie van dichtheid en leeftijd in het bos, maar oud bos (>100 jaar) ontbreekt. Sommige lariksvakken zijn vrij open van structuur, maar er zijn ook nog steeds dichte jonge sparrenvakken. Aan de zuidrand van het Fochteloërveen is bos gekapt om wateronttrekking uit het Fochteloërveen tegen te gaan.

De Boswachterij Veenhuizen kent een lage recreatieve druk. Vanwege de aanwezigheid van de gevangeniscomplexen was bijna de hele boswachterij gesloten voor publiek. Alleen de inwoners van Veenhuizen en medewerkers van Justitie hadden gebruiksrechten. De laatste jaren zijn meerdere stukken (Esmeer-complex en Bergeveen) opengesteld voor het publiek. Daardoor is er een duidelijke toename van (ongewenste) recreatie. Begin 2008 is een nieuw openstellingsbeleid opgesteld. Diverse

gedeelten van de boswachterij (Bankenbosch, de Bieuw, randen Fochteloërveen) blijven gesloten voor het publiek, maar andere delen, die jarenlang gesloten waren, worden juist opengesteld.

Tabel 1. Verdeling en oppervlak van bostypen in Boswachterij Veenhuizen (2007). *Surface area of tree species in the Forestry of Veenhuizen (2007).*

Hoofdboomsoort <i>Tree species</i>	Oppervlakte (ha) <i>Area (ha)</i>	Aandeel (%) <i>Proportion (%)</i>
Reuzenzilverspar <i>Abies grandis</i>	15	1.7
Douglas <i>Pseudotsuga menziesii</i>	44	5.1
Fijnpar <i>Picea abies</i>	136	15.7
Sitkaspar <i>Picea sitchensis</i>	77	8.9
Grove den <i>Pinus sylvestris</i>	43	5.0
Japanse lariks <i>Larix leptolepis</i>	108	12.5
Overig naaldhout <i>Other coniferous</i>	43	5.0
Berk <i>Betula</i> sp.	85	9.8
Beuk <i>Fagus sylvatica</i>	58	6.7
Zomereik <i>Quercus robur</i>	204	23.6
Overig loofhout <i>Other deciduous</i>	52	6.0

Werkwijze

De Boswachterij Veenhuizen kent in de afgelopen 25 jaar een lange stoet aan roofvogelaars (Tabel 2). Daarmee is niet altijd dezelfde werkwijze gehanteerd. Door de bank genomen is gewerkt volgens de methode van de Werkgroep Roofvogels Nederland (Bijlsma 1997). Het aantal bezoeken per seizoen ligt tussen de vier en de acht. In de beginjaren is ook bij de nesten geklommen en zijn biometrische gegevens verzameld. Midden jaren negentig is overgestapt op minder intensief onderzoek. Hierbij werden vooral de bekende nesten van Havik en Buizerd bezocht en gecontroleerd op mogelijke vervolging. Van Sperwer *Accipiter nisus*, Wespandief *Pernis apivorus*, Boomvalk *Falco subbuteo* en Torenvalk *F. tinnunculus* werden de territoria vastgesteld, maar vervolgebzoeken bleven vaak uit en evenmin werd intensief naar nesten gezocht.

Vanaf 2003 is het aantal bezoeken opnieuw geïntensiveerd en wordt ook weer naar nesten van andere soorten gezocht. Tegelijkertijd zoeken we ruiveren en brengen we verstoringen in algemene zin (motorcrossers, zaagwerkzaamheden) in kaart. Er worden nog steeds geen biometrische gegevens en prooiresten verzameld.

Het broedsucces wordt als volgt gedefinieerd. Allereerst stellen we het aantal territoria vast. Gevonden nesten worden vanaf de grond geobserveerd. Nesten waarvan jongen uitvliegen worden als een succesvol broedgeval genoteerd. Het broedsucces is berekend door het aantal succesvolle broedgevallen te delen door het aantal territoria.

Tabel 2. Overzicht van werkwijze, waarnemers en voorkomen van vervolging in Boswachterij Veenhuizen in 1983-2007. *Overview of methodology of raptor research (finding nests and/or including climbing to nests), number of visits during the breeding season, observers and whether persecution was recorded.*

Jaar <i>Year</i>	Methode <i>Method</i>	Bezoeken (N) <i>Visits (N)</i>	Waarnemer(s) <i>Observer(s)</i>	Vervolging <i>Persecution</i>
1983	Nesten/klimmen	?	Sterken e.a.	+
1984	Nesten/klimmen	?	Sterken e.a.	+
1985	Nesten/klimmen	?	Sterken e.a.	+
1986	Nesten/klimmen	6	Sterken/Bijlsma	+
1987	Nesten/klimmen	?	Sterken e.a.	+
1988	Klimmen	8	van Manen	+
1989	Klimmen	6	van Manen	+
1990	Nesten	7	Blaauw/Bakker	-
1991	Nesten	8	Blaauw/Bos	+
1992	Nesten	8	Blaauw.Bos	+
1993	Nesten	8	Blaauw/Bos	-
1994	Nesten	8	Blaauw/Huizing	-
1995	Nesten	4	Blaauw	+
1996	Nesten	4	Blaauw	-
1997	Nesten	4	Blaauw	-
1998	Nesten	4	Blaauw	-
1999	Nesten	5	Blaauw/Huizenga	-
2000	Nesten	7	Huizenga	-
2001	Nesten	5	Huizenga	+
2002	Nesten	4	Huizenga	+
2003	Nesten	5	Feenstra	+
2004	Nesten	6	Blaauw/Appelo	+
2005	Nesten	8	Blaauw/Appelo	-
2006	Nesten	7	Sterken	+
2007	Nesten	8	Pot/Sterken	+

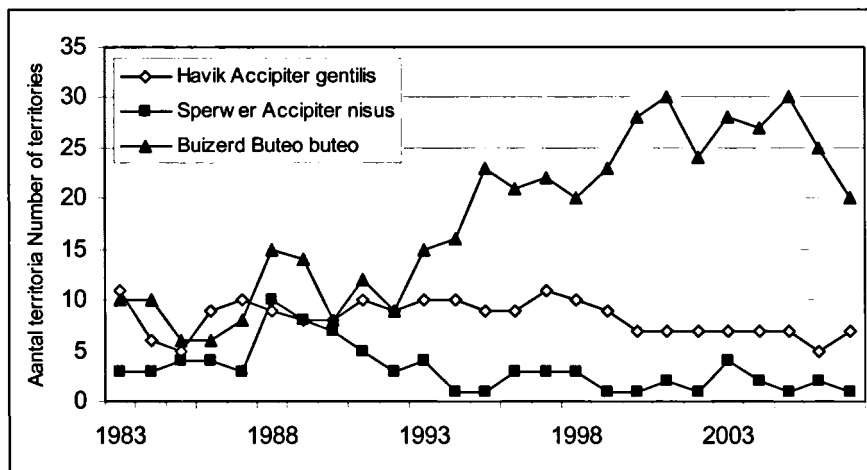
Resultaten

Bij de Buizerd schommelde het aantal territoria van 1983 tot 1994 tussen de 6 en 16 (Figuur 1). Vanaf 1995 is een duidelijke opwaartse trend te zien met hoogtepunten in 2002 en 2006 (30 territoria). Daarmee lijkt de huidige ‘draagkracht’ van Veenhuizen tussen de twintig en dertig territoria te liggen. Het broedsucces heeft een langjarig gemiddelde van 54 procent.

Voor de Havik geldt een ander verhaal (Figuur 1). Het aantal territoria schommelde tussen de 7 en de 11 en is, na een daling in 1999, de laatste jaren stabiel. Het broedsucces is gemiddeld 52 procent.

Het aantal sperwerterritoria varieerde van 1 tot 10 (Figuur 1). In de beginjaren was de Sperwer duidelijk algemener dan in latere jaren. Het is duidelijk dat de Sperwer nagenoeg is verdwenen uit de boswachterij Veenhuizen. Dit heeft waarschijnlijk

meerdere oorzaken. Omdat er geregeld door Haviken gepredeerde Sperwers werden gevonden, zou dat mogelijk een rol bij de afname kunnen hebben gespeeld. Ten tweede is er steeds minder geschikt broedbiotoop voor Sperwers: het bos wordt ouder en krijgt meer openheid door de cyclische dunningen. Het langjarig broedsucces kon niet worden berekend omdat betrouwbare gegevens ontbreken.

Figuur 1. Aantal territoria van Havik, Sperwer en Buizerd in de boswachterij Veenhuizen in 1983-2007. *Number of territories of Goshawk, Sparrowhawk and Buzzard in the Forestry of Veenhuizen in 1983-2007.*

Van de overige soorten zijn geen langjarige gegevens verzameld. Wespendienven bijvoorbeeld verblijden de tellers bijna jaarlijks met hun aanwezigheid in de boswachterij. Het vinden van hun nesten is echter een lastige zaak, helemaal als je last van hoogtevrees hebt en dus niet de geijkte 'boomtopmethode' kunt toepassen (Bijlsma 1997). Bij toeval wordt er wel eens een nest gevonden, maar er kunnen geen uitspraken worden gedaan over de aantalonontwikkeling, laat staan over het broedsucces. De Wespendif blijft echter een belangrijke soort om te volgen en misschien dat intensiever zoeken in de goede periode betere resultaten oplevert.

De Boomvalk is een verhaal apart. Op het Fochteloërveen zijn jaarlijks meerdere boomvalken aanwezig, maar er worden bijna nooit aanwijzingen voor een territorium gevonden.

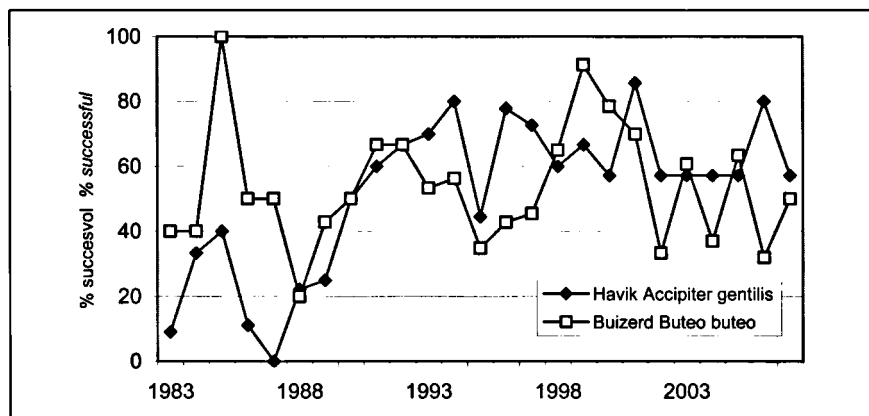
Nieuw voor de boswachterij Veenhuizen en het aanpalende Fochteloërveen is de Slangenarend *Circaetus gallicus*. Vanaf 2003 duiken er in het voorjaar geregeld een of meerdere Slangenarenden op. Zij jagen op het veen en gebruiken de boswachterij als slaapplek. In 2007 werd een prooioverdracht tussen twee Slangenarenden gezien (of was het een agressieve poging tot afpakken van een prooi?). Een broedgeval kon echter nog niet worden vastgesteld.

Foto 1. Lariksen zijn in Boswachterij Veenhuizen altijd een belangrijke nestboom geweest voor Havik en Buizerd, maar de dunningen van de laatste jaren hebben de vakken zo open gemaakt dat beide soorten zijn verhuisd naar vakken met fijnspar en douglas (Aaldrik Pot). *Larch used to be the favoured nesting tree of Goshawk and Buzzard in the Forestry of Veenhuizen; intensive thinning has considerably reduced the attractiveness of such stands (too open), and both species switched to nesting in stands of Norway spruce and douglas fir.*

Verstoring en vervolging

In 16 van de 25 jaren werden ernstige verstoring en vervolging van roofvogels in de boswachterij Veenhuizen vastgesteld. In de jaren tachtig leek het doorschieten van nesten de methode om roofvogels om zeep te helpen (Bijlsma & Wessels 1986, van Manen 1989). Ook moedwillige verstoring van bezette horsten, vergiftiging, verwijderen van de nestboom en verwijderen van eieren of jongen uit het nest behoorden tot het 'wapenarsenaal' van de vervolgers uit die tijd (Bijlsma 1992, Bijlsma 1993). De boswachterij Veenhuizen had in deze periode de twijfelachtige eer één van de bekendste vervolgingsgebieden in Nederland te zijn, het toentertijd alom bekende 'zwarte gat' (Bijlsma 1993). In de jaren negentig werden nog steeds geregeld vergiftigde roofvogels gevonden, waaronder in 1992 (Huizenga 1999). Vanaf 1993 is extreme vervolging geleidelijk afgenomen. Helaas is het niet helemaal voorbij. Bijna jaarlijks worden nog een of meerdere nesten verstoord, maar het gaat allemaal op iets 'subtielere' wijze dan in het verleden. In 2004 kende de vervolging een 'relatieve' opleving, waarbij een compleet haviksnest verdween; op meerdere plekken in de boswachterij werden afgebeten buizerdveren gevonden. Hoewel predatie door marters niet kan worden uitgesloten (Pot 2007), ligt menselijke vervolging meer voor de hand. De roofvogels worden, nadat ze door mensen om het leven zijn gebracht, door vossen en marterachtigen gevonden en alsnog als prooi beschouwd. Ook in 2007 werd vervolging vastgesteld. In dat jaar werd een nest verstoord door herhaaldelijk tegen de nestboom te trappen. Dit was goed te zien aan kale plek op een verder met mos begroeide boomstam. Het buizerdpaar probeerde enkele honderden meters verderop opnieuw tot broeden over te gaan op een nieuw nest, maar dat mislukte om onduidelijke redenen. Het is dus zaak om alert te blijven.

Figuur 2. Broedsucces van Havik en Buizerd in Boswachterij Veenhuizen in 1983-2007, uitgedrukt als percentage territoria waarin succesvol jongen uitvlogen (zie ook Bijlage 1). *Breeding succes (% territories with at least one fledgling) of Goshawk and Buzzard in the Forestry of Veenhuizen in 1983-2007 (see also Appendix 1).*

Discussie

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat Buizerds vanaf de middenjaren negentig naar 20-30 paar zijn toegenomen. De populatie is sindsdien stabiel. Ook het broedsucces loopt de laatste jaren in de pas met gebieden elders in Drenthe (Boswachterij Hooghalen, mededeling Willem van Manen). De Havik handhaaft zich, zij het vanaf 1997 op een wat lager niveau. Het broedsucces is tamelijk stabiel. Hoe het zit met de leeftijd van de vogels in de huidige populatie is niet bekend. Om hier een beeld van te krijgen, is in 2007 begonnen met het verzamelen van ruiveren. In de toekomst hopen we zo meer over de leeftijdsopbouw van de havikpopulatie te kunnen zeggen.

Boomvalk en Torenvalk zijn de stiefkindjes van het roofvogelonderzoek in Veenhuizen. Ze worden jaarlijks opgemerkt, maar worden nauwelijks gevolgd (Torenvalk) of komen niet tot broeden (hoewel veelvuldig op het naburige Fochteloërveen aanwezig; Boomvalk). Waarom Boswachterij Veenhuizen geen geschikt broedbiotoop aan Boomvalken biedt, blijft een prangende vraag. De hier verblijvende Boomvalken foerageren het hele seizoen op libellen. Broedende Boomvalken stappen echter op zangvogels over en misschien zijn er daar op het gewenste moment te weinig van. Ook het feit dat er in de boswachterij nauwelijks nesten van Zwarte Kraaien *Corvus corone* zijn, zou een rol kunnen spelen.

Nog steeds worden nesten van roofvogels in Boswachterij Veenhuizen verstoord, en het is dan ook noodzaak om de roofvogelpopulatie op de voet te volgen. Daarbij is het zinvol om vooral in het begin van het broedseizoen meer toezicht te houden en jaarrond verstorende activiteiten in beeld te brengen. Uit de verspreidingskaarten van de laatste twee jaren blijkt bijvoorbeeld dat de nesten van de roofvogels zich voornamelijk bevinden in gedeelten waar geen of nauwelijks recreatieve activiteiten plaatsvinden. Ook ligt het broedsucces in de rustige delen van de boswachterij hoger dan in de drukker stukken. Hier willen we de komende jaren meer aandacht aan besteden. Roofvogels kunnen zo, naast andere diersoorten, bijdragen aan een goede zonering van recreatie in de boswachterij.

Summary

Pot A., Blaauw R., Huizenga J. & Sterken T. 2008. Buzzards *Buteo buteo* and Goshawks *Accipiter gentilis* in the Forestry of Veenhuizen in 1983-2007: trends, breeding success and persecution. De Takkeling 16: 234-242.

The Forestry of Veenhuizen in the northern Netherlands covers about 1800 ha, of which 865 ha consists of woodland (53.9% coniferous) (Table 1). The area used to have restricted access to the public, but this has recently changed in favour of recreation. Since 1983, Veenhuizen has been studied by a number of raptorophiles, using a mixture of field techniques (mapping territories, locating nests, climbing nesting trees, searching for pluckings, collecting moulted feathers, age-identifying individual breeders) (Table 2).

The Common Buzzard increased from 6-16 pairs in 1983-94 to 20-30 pairs since then. The Goshawk showed more or less stable numbers throughout the 1980s and

1990s, but declined thereafter; the dip in the mid-1980s was due to systematic human persecution. Sparrowhawks *Accipiter nisus* declined from a high around 1990 to only a few pairs since the mid-1990s (Fig. 1). The latter may be caused by a change in woodland composition (fewer young stands available, cyclic thinning leading to opener woodland), and increased predation by Goshawks. These trends do not differ from those elsewhere in the eastern and northern Netherlands.

Breeding success of Buzzards and Goshawks, here defined as the proportion of territories successfully raising at least one young, was poor throughout the 1980s, then increased substantially to fluctuate around 60% in the 1990s and 2000s (Fig. 2, Appendix 1). The poor breeding success in the 1980s was largely due to intensive human persecution: poisoning incidents and deliberate disturbance of nesting sites were common practice in those days.

Literatuur

- Bijlsma R.G. & Wessels H. 1986. Invloed van menselijke vervolging op roofvogels in Noordwest-Drenthe. In: Broedvogelinventarisatie Noordwest-Drenthe 1986: 63-80. Provinciale Planologische Dienst van Drenthe, Assen.
- Bijlsma R.G. 1991. Replacement of mates in a persecuted population of Goshawks *Accipiter gentilis*. Birds of Prey Bulletin 4: 155-158.
- Bijlsma R.G. 1992. De Havik *Accipiter gentilis* in Noord-Nederland in 1965-91: aantalsontwikkeling, voedselkeus, broedsucces en bedreigingen. In: Quist M. (red.), Roofvogels: bedreigend of bedreigd?: 5-58. Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, Appelscha.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Manen W. van. 1989. Roofvogelinventarisatie in de boswachterij Norg. Staatsbosbeheer, regio Drenthe Noord, Assen.
- Huizenga J. 1999. Roofvogelrapportage Veenhuizen 1990-1999. Staatsbosbeheer.
- Pot A.H. 2007. Havik bekoopt ontmoeting met marter met de dood. Marterpassen MIV, Werkgroep Boommarter Nederland.

Adressen: AP & RB: Staatsbosbeheer, Oosterweg 4, 9333 PL Langelo,
a.pot@staatsbosbeheer.nl

JH, Ballumerweg 36, 9163 GB Nes Ameland
TS, Leenakkersweg 25, 9471 CH Zuidlaren

Bijlage 1. Aantalontwikkeling van broedende roofvogels in de boswachterij Veenhuizen in 1983-2007: respectively aantal territoria (T), aantal gevonden nesten (N) en aantal succesvolle paren (+). *Trend of raptors breeding in the Forestry of Veenhuizen (northern Netherlands) in 1983-2007: respectively number of territories(T), number of nests (N) and breeding success (number of nests successfully raising at least one chick, +).*

Jaar Year	Havik <i>A. gentilis</i>			Sperwer <i>A. nisus</i>			Buizerd <i>B. buteo</i>			Wespendief <i>P. apivorus</i>			Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>		
	T	N	+	T	N	+	T	N	+	T	N	+	T	N	+
1983	11	11	1	3	?	?	10	10	4	?	?	?	?	?	?
1984	6	?	2	3	3	3	10	10	4	?	?	?	?	?	?
1985	5	5	2	4	3	3	6	6	6	?	?	?	?	?	?
1986	9	9	1	4	3	3	6	6	3	3	0	0	?	?	?
1987	10	10	0	3	3	3	8	8	4	?	?	?	?	?	?
1988	9	9	2	10	6	6	15	11	3	3	1	1	2	2	2
1989	8	8	2	8	4	4	14	14	6	2	0	0	0	0	0
1990	8	8	4	7	6	6	8	7	4	1	0	0	2	2	0
1991	10	10	6	5	3	3	12	10	8	1	0	0	2	1	1
1992	9	8	6	3	1	1	9	9	6	1	?	?	2	?	?
1993	10	9	7	4	?	?	15	11	8	1	?	?	2	?	?
1994	10	9	8	1	?	?	16	12	9	2	?	?	2	?	?
1995	9	8	4	1	1	1	23	20	8	3	1	1	1	0	0
1996	9	9	7	3	1	1	21	18	9	2	0	0	3	0	0
1997	11	11	8	3	?	?	22	19	10	2	?	?	4	?	?
1998	10	8	6	3	?	?	20	16	13	3	2	2	2	?	?
1999	9	8	6	1	?	?	23	22	21	1	?	?	1	?	?
2000	7	6	4	1	0	0	28	25	22	3	?	?	0	0	0
2001	7	6	6	2	1	1	30	27	21	2	?	?	0	0	0
2002	7	6	4	1	?	?	24	10	8	1	?	?	0	0	0
2003	7	5	4	4	2	2	28	19	17	3	?	?	?	?	?
2004	7	5	4	2	1	1	27	20	10	2	1	?	0	0	0
2005	7	5	4	1	1	1	30	25	19	1	0	0	0	0	0
2006	5	5	4	2	0	0	25	12	8	1	0	0	1	0	0
2007	7	5	4	1	0	0	20	17	10	1	1	0	0	0	0

Foto 2. Een zeer licht jong van Buizerd op nest, Veenhuizen, zomer 2008 (Aaldrik Pot). *A very light Buzzard chick on nest in the Forestry of Veenhuizen, summer 2008.*